

PIOTR PIETRYGA* – POZNAŃ

[Recenzja]: Marta Kalisz-Zielińska, *Edukacja i popularyzacja wiedzy o przeszłości w wielkopolskich muzeach historycznych w latach 1945-1989*, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Wydawnictwo Miejskie Posenia, Poznań 2022, s. 296, ISBN 978-83-7654-475-5

Edukacja i popularyzacja wiedzy historycznej stają się coraz bardziej znaczącym elementem kształcenia przyszłych historyków, archiwistów, bibliotekarzy i muzealników. Zmieniające się władze centralne wprowadzają inne koncepcje tzw. polityki historycznej. Widać to było wyraźnie w czasie debaty nad różnymi podręcznikami do przedmiotu historia i terażniejszość, obowiązującego w szkołach ponadpodstawowych od roku szkolnego 2022/2023¹. Obecnie istnieje potrzeba prowadzenia badań nad wiedzą i świadomością historyczną społeczeństwa polskiego.

Doktor Marta Kalisz-Zielińska udostępnia szerokiemu gronu odbiorców publikację, która jest wynikiem badań prowadzonych w ramach doktoratu. Została wydana przez Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (dalej: PTPN) we współpracy z Wydawnictwem Miejskim Posenia. Pozycja jest siódmą z serii Dziedzictwo Wielkopolski pod redakcją prof. UAM dr. hab. Andrzeja Gulczyńskiego (prezesa PTPN w latach 2014-2020). Promocja książki i spotkanie dyskusyjne wokół tematów w niej poruszanych odbyło się w Sali Posiedzeń PTPN we wtorek, 15 listopada 2022 roku².

Autorka monografii jest historykiem, archeologiem i muzealnikiem. Ukończyła studia z zakresu historii oraz archeologii na UAM w Poznaniu. W 2019 roku zdobyła

---

* Piotr Pietryga – mgr historii, mgr teologii, doktorant w Kolegium Filozofii i Teologii Szkoły Doktorskiej Szkoły Głównej Mikołaja Kopernika, pracownik Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

e-mail: piopie1@amu.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-7538-7105>

¹ Warto zapoznać się z debatą zorganizowaną przez Klub Jagielloński, gdzie uczestnikami rozmowy byli: dr hab. Sławomir Cenciekiewicz, redaktorzy Estera Flieger i Adam Hlebowicz; <https://www.youtube.com/watch?v=nb1M5ayYZT0> (dostęp: 16.11.2022).

² <https://muzeon.pl/promocja-publicacji-edukacja-i-popularyzacja-wiedzy-o-przeszlosci-w-wielkopolskich-muzeach-historycznych-w-latach-1945-1989-autorstwa-dr-marty-kalisz-zielinskiej> (dostęp: 30.04.2024).

stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii. W latach 2008-2021 była pracownikiem Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, obecnie pracuje w Muzeum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu na stanowisku kustosa dyplomowanego. Wydała wiele publikacji naukowych i popularnonaukowych z dziejów muzealnictwa, historii Wielkopolski, edukacji i popularyzacji wiedzy w muzeach. Autorka jest koordynatorem projektów dotowanych przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (w 2021 roku – Ministerstwo Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu), Muzeum Historii Polski oraz Urząd Miasta Poznania. Jest także członkiem Komisji Dydaktyki Historii Polskiej Akademii Nauk, Polskiego Towarzystwa Historycznego, Komitetu Głównego Olimpiady Historycznej Juniorów, a także członkiem zwyczajnym PTPN³.

Warto wspomnieć, że dr M. Kalisz-Zielińska jest pierwszą doktorantką wypromowaną przez prof. UAM dr hab. Danutę Konieczkę-Sliwińską (pracującą w Zakładzie Dydaktyki Historii, dyrektora Instytutu Historii UAM ds. dydaktyki w latach 2012-2019).

Książka dr Kalisz-Zielińskiej liczy niespełna trzysta stron i podzielona jest na pięć zasadniczych części poprzedzonych przedmową (s. 9-10) redaktora serii prof. UAM dr hab. A. Gulczyńskiego, dyrektora Muzeum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zauważa on, że początki nowożytnego muzealnictwa w Wielkopolsce datuje się na drugą połowę XIX wieku, a więc gdy jej tereny należały do Królestwa Prus, a następnie II Rzeszy. Początki te były związane z pracą organiczną prowadzoną w dużej mierze przez wielkopolskie ziemiaństwo, które własnym sumptem nabywało i gromadziło pamiątki przeszłości. Wskazana została tutaj znacząca rola PTPN dla organizowania kolejnych muzeów i wystaw. Przedmowa zakończona jest podsumowaniem dziejów muzealnictwa w czasie II Rzeczypospolitej i II wojny światowej. Wprowadza też w tematykę muzeów w PRL-u, o czym traktuje monografia.

W obszernym wstępie (s. 13-22), mającym zaznajomić czytelnika z tematyką związaną z muzeami historycznymi w Wielkopolsce, ich historią, a także kwestią edukacji i popularyzacji prowadzonej w muzeach, autorka przedstawia stan badań nad zagadnieniem muzealnictwa – wskazuje, że często było ono analizowane w kontekście historii kultury, natomiast nie doczekało się znaczniejszych badań w postaci osobnego tematu. Przytacza także najbardziej znane nazwiska, które wniosły wkład w poszerzenie wiedzy z zakresu historii muzealnictwa. Były to jednak prace skupiające się na innym przedziale czasowym lub usiływały być całościowymi opracowaniami, które siłą rzeczy nie mogły wyczerpać zagadnienia (s. 14).

Należy w tym miejscu zaznaczyć zręczność w konstruowaniu problemu badawczego przez dr Kalisz-Zielińską. Po pierwsze, chronologiczny zakres stanowią lata 1945-1989, zatem pewnym uproszczeniem jest stwierdzenie, że dotyczy okresu PRL-u. Właściwie należałoby powiedzieć, że chodzi o rzeczywistość Polski powojennej aż do przemian ustrojowych w 1989 roku⁴. Autorka wyraźnie zaznacza to

³ http://muzeum.amu.edu.pl/?page_id=117 (dostęp: 16.11.2022).

⁴ Kwestią dyskusyjną jest wzięcie pod uwagę okresu od 1944 roku do oficjalnego przyjęcia przez Polskę nazwy Polska Rzeczpospolita Ludowa na mocy konstytucji z 1952 roku. Należy zauważyć, że w czasie działań wojennych trudno jest nam mówić o zorganizowanej działalności

we wstępie (s. 15-16). Po drugie, zakres badań został określony terytorialnie – jest nim Wielkopolska pojęta znacznie szerzej niż geograficznie czy administracyjnie (s. 16-17)⁵. Ponadto autorka precyzuje temat, wyjaśniając termin „muzeum historyczne”, a także „popularyzacja” oraz „edukacja”. Ten zabieg pomaga zrozumieć czytelnikowi pewien kontekst – jak te terminy były rozumiane w badanym okresie, a jak są interpretowane obecnie. Należy zauważyć, że choć krok ten zdaje się być oczywisty, to często jest pomijany przez badaczy, którzy najczęściej skupiają się na przybliżeniu odbiorcy jedynie granic terytorialnych i chronologicznych swoich rozpraw.

Monografia dr Kalisz-Zielińskiej ma charakter wybitnie źródłowy. Autorka skorzystała z archiwaliów zgromadzonych we wszystkich trzydziestu analizowanych muzeach. Ponadto czerpała materiały z państwowego zasobu archiwalnego w placówkach w Kaliszu, Lesznie i Poznaniu oraz w oddziałach w Gnieźnie, Koninie i Pile, a więc wszystkich jednostkach wchodzących do sieci archiwów państwowych, położonych w obecnych granicach województwa wielkopolskiego. Sporo nowego materiału wniosły też archiwalia złożone w centralnym Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Autorka omówiła typy źródeł, z których skorzystała (s. 19-21). W tym miejscu należy wskazać na umiejętność selekcji materiału źródłowego przez dr Kalisz-Zielińską. W toku narracji książki, a przede wszystkim rozdziałów czwartego (s. 85-143) i piątego (s. 144-259), widocznie zaznacza się przydatność i wartość archiwaliów zgromadzonych przez poszczególne muzea. Warto tu nadmienić, że materiał znajdujący się w archiwach (zwłaszcza muzealnych) jest mocno zróżnicowany i nierówny jakościowo – mowa o tym w podsumowaniu (s. 260-263).

Po przeanalizowaniu wstępu i założeń badawczych w nim zawartych oraz metodologii, z której skorzystała autorka, należy przejść do krótkiej charakterystyki poszczególnych rozdziałów monografii. Książka logicznie wprowadza w narrację – pierwszy rozdział (s. 23-34) zatytułowany jest: *Dyskusja wokół pojęcia muzeum historycznego w latach 1945-1989*, a więc dotyczy kwestii ogólnych. W kolejnych rozdziałach – drugim (s. 35-66) i trzecim (s. 67-84) – autorka porusza najpierw kwestię polityki kulturalnej w Polsce w latach 1945-1989, by kolejno zawęzić badany obszar do polityki kulturalnej względem muzeów w Wielkopolsce. Dodać należy, że dr Kalisz-Zielińska w zakresie dziejów muzealnictwa autorsko dzieli okres 1945-1989 na poszczególne etapy: odbudowę, centralizację, decentralizację i stabilizację. Wskazane rozdziały mają charakter analityczno-syntetyczny, gdzie dochodzimy do wniosków na podstawie zebranych źródeł oraz dostępnej literatury przedmiotu, mówiącej o podobnych zjawiskach na obszarze całej Polski, by w trzecim rozdziale skupić się na swoistych zagadnieniach charakterystycznych dla Wielkopolski.

---

kulturalnej, w szczególności muzealniczej, a także o zachowanych z tego okresu źródłach. Ponadto faktograficznie należy dodać, że do wyzwolenia Wielkopolski doszło w dużej mierze w styczniu i lutym 1945 roku. Sama autorka zaznacza we wstępie, że w badaniach bierze pod uwagę rzeczywistość kulturalną Wielkopolski po zakończeniu II wojny światowej (s. 16).

⁵ Wyjaśniając tę kwestię, autorka powołuje się na prof. Jerzego Topolskiego – zob. J. Topolski, *Pojęcie regionu historycznego. Cechy odrębności historycznej Wielkopolski*, w: *Dzieje Wielkopolski*, red. J. Topolski, t. 1, Poznań 1969, s. 23-30.

Czwarty rozdział – jak już zauważono wyżej, najbardziej analityczny – zawiera historię trzydziestu muzeów historycznych z terenu Wielkopolski. W tym miejscu czytelnik powinien zwrócić uwagę, że muzea określane jako „historyczne” znacznie różnią się tematyką, której dotyczą (zob. s. 7). Są to najczęściej muzea okręgowe czy regionalne poszczególnych części Wielkopolski lub też tematyczne (np. Wielkopolskie Muzeum Niepodległości, Wielkopolskie Muzeum Wojskowe czy Muzeum Martyrologiczne w Żabikowie).

Najobszerniejszy i najbardziej analityczny jest ostatni rozdział – piąty (s. 144-259), podzielony na cztery części. Traktuje on o formach edukacji i popularyzacji wiedzy o przeszłości. Doktor Kalisz-Zielińska kolejno analizuje w nim zagadnienia: wystawiennictwa historycznego (s. 144-201), wykładów, prelekcji, odczytów o problematyce historycznej (s. 202-216), lekcji muzealnych o tematyce historycznej (s. 217-227) oraz innych form edukacji historycznej (s. 228-259). Każdą z tych części zakończono wnioskami, co jest niewątpliwym walorem książki, bo pozwala na uchwycenie *novum*, jakie wprowadza autorka do badań historycznych nad muzealnictwem. Wskazuje też, że badaczka nie tylko analizuje, ale także interpretuje zdobytą wiedzę – widać to również w podsumowaniu (s. 260-266), w którym zawarte są konkluzje.

Książka zaopatrzona jest w ilustracje i tabele, co niewątpliwie wzbogaca aparat naukowy dr Kalisz-Zielińskiej. Wskazać należy także na umiejętność korzystania przez autorkę z badań ilościowych, co stosunkowo rzadko stosowane jest w dyscyplinach historycznych, a jeśli już, to w kręgu historii gospodarczej. Do publikacji dołączono obszerną bibliografię (s. 275-286), która – jako że temat jest nowy i dotąd niebadany – zbiera doświadczenia ogólne i teoretyczne. Warto podkreślić, że w monografii dr Kalisz-Zielińska tak skonstruowała temat, że łączy on zagadnienia teoretyczne z praktycznymi (por. zwłaszcza rozdziały pierwszy, drugi i trzeci z czwartym). Ponadto bibliografia wskazuje na inne źródła, z których skorzystała autorka (archiwalia zostały już omówione w jednym z pierwszych akapitów niniejszej recenzji). Ta część pracy, oprócz źródeł archiwalnych, obejmuje także: akty prawne (s. 276-277), źródła drukowane i edycje źródeł (s. 277-278), materiały prasowe (s. 279), prace magisterskie (s. 279), opracowania (s. 279-286), a na końcu netografię (s. 286).

Ze względu na nowatorstwo podejmowanego zagadnienia książka dr Kalisz-Zielińskiej nie wyczerpuje tematu (zob. s. 260), ale stanowi istotny wstęp do badań nad zagadnieniem, a także metodologiczną pomoc dla kolejnych badaczy. Niewątpliwie praca ta może dać asumpt do podobnego badania muzeów *stricte* kościelnych, właśnie w rzeczywistości Polski Ludowej. Warto odnotować, że temat państwo–Kościół jest obecnie często i rzeczowo analizowany przez całą grupę dobrze przygotowanych do tego historyków, których publikacje są chętnie czytane (tu wymienić należy choćby: ks. prof. Zygmunta Zielińskiego, prof. Jana Żaryna, prof. UW dr. hab. Pawła Skibińskiego, prof. UAM dr. hab. Konrada Białeckiego, ks. prof. UKSW dr. hab. Dominika Zamiatęł CMF i prof. UKSW dr. hab. Rafała Łatkę).

Pozycja uzupełnia lukę w badaniach i daje też pewien aparat do dalszych badań na tej niwie. Warto się zastanowić, czy kolejni historycy i muzealnicy mogliby

już zbadać okres III RP i w ten sposób przejrzeć w świetle historii ponad 30 lat działalności muzeów historycznych w wolnej Polsce, wybierając lata 1989-2009 (dwie dekady), 1989-2019 (trzy dekady), czy nawet rozszerzyć ten okres do 2022 roku, szczególnie uwzględniając dwa lata, gdy obowiązywał reżim sanitarny związany z pandemią SARS-CoV-2. Byłoby to rozwojowe – pomogłoby zrozumieć, co udało się w muzealnictwie zrobić, co jeszcze wymaga poprawki, a nawet, w którym miejscu należałoby zmienić kurs.

Warto sięgnąć do publikacji dr Kalisz-Zielińskiej, aby zapoznać się z faktografią dotyczącą muzeów historycznych w Wielkopolsce, ale także by zyskać wiedzę praktyczną na temat rozwiązywania piętrzących się w tamtej epoce problemów związanych z edukacją i popularyzacją. Choć samo zagadnienie polityki kulturalnej w PRL-u jest poruszane w badaniach historycznych, to kwestia muzealnictwa nie pojawia się w nich zbyt często lub jest pomijana⁶. Doktor Kalisz-Zielińska udowadnia, że nie powinno tak być i nie powinniśmy się wstydzić tego okresu, ale rzetelnie go dokumentować i badać. Wskazuje, że to właśnie po nim nastąpiła epoka, w której obecnie przyszło nam żyć.

Publikacja odgrywa ogromną rolę poznawczą, charakteryzuje się spójnością sądów i logicznymi, w pełni autorskimi interpretacjami zachodzących zdarzeń. Powinna znaleźć się na półce bibliotecznej muzealników, historyków zajmujących się XX wiekiem oraz miłośników Wielkopolski.

Słowa kluczowe: muzea historyczne; placówki kultury; Wielkopolska; działalność popularyzatorska; edukacja historyczna; polityka historyczna

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Opracowania

Topolski Jerzy, *Pojęcie regionu historycznego. Cechy odrębności historycznej Wielkopolski*, w: *Dzieje Wielkopolski*, red. J. Topolski, t. 1, Poznań 1969, s. 23-30.

Netografia

<https://muzeon.pl/promocja-publicacji-edukacja-i-popularyzacja-wiedzy-o-przeszlosci-w-wielkopolskich-muzeach-historycznych-w-latach-1945-1989-autorstwa-dr-marty-kalisz-zielinskiej> (dostęp: 30.04.2024).

<https://www.youtube.com/watch?v=nb1M5ayYZT0> (dostęp: 16.11.2022).

http://muzeum.amu.edu.pl/?page_id=117 (dostęp: 16.11.2022).

<http://muzeum.amu.edu.pl/?p=2071> (dostęp: 30.04.2024).

⁶ Jak zaznacza autorka: „Celem, jaki przyświecał prowadzonym badaniom, było zaprezentowanie muzeów jako instytucji, które w obszarze polityki kulturalnej państwa, podobnie jak inne placówki kulturalne, odgrywały znaczącą rolę. Dotąd we wszelkich prowadzonych dyskusjach nad kulturą lat 1945-1989 były one konsekwentnie pomijane lub w najlepszym przypadku traktowane pobieżnie” (s. 260).